

سال‌نمای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

تحولات راهبردی ۱۳۹۰
چشم‌انداز ۱۳۹۱

زیر نظر شورای نویسندگان

پژوهشکده مطالعات راهبردی
غیرتسلیمی

شاخص‌های کلان اقتصادی

مقدمه

شناخت وضعیت اقتصاد یک کشور و تهدیدها و فرصت‌های پیش‌روی آن با کمک شاخص‌های کلان اقتصادی آن میسر است. هر یک از این شاخص‌ها و روند زمانی آنها همانند علائم راهنما به مسئولین، صاحب نظران و فعالان اقتصادی، اطلاعاتی راهبردی می‌دهد. این اطلاعات برای کارشناسان و مسئولان اقتصادی کشور به عنوان ابزار سیاست‌گذاری محسوب شده و بدون آنها و یا با مخدوش شدن‌شان، سیاست‌گذاری‌ها منحرف شده و آینده اقتصاد کشور در معرض تهدید قرار می‌گیرد.

در سال ۱۳۹۰ اقتصاد ایران با وقایع تأثیرگذاری مانند اجرای قانون هدفمندکردن یارانه‌ها، اثرات ناشی از بحران جهانی، تحریم بانکی و نفتی کشور و نیز نوسانات زیاد نرخ ارز روبه‌رو بود

از مهم‌ترین شاخص‌های کلان اقتصادی که وضعیت اقتصاد را به خوبی به تصویر می‌کشد می‌توان به رشد اقتصادی، اشتغال، تورم و صادرات اشاره کرد. در سال ۱۳۹۰ اقتصاد ایران با وقایع تأثیرگذاری مانند اجرای قانون هدفمندکردن یارانه‌ها، اثرات ناشی از بحران جهانی، تحریم بانکی و نفتی کشور و نیز نوسانات زیاد نرخ ارز روبه‌رو بود که شاخص‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار داد. در این سال، تیم اقتصادی دولت از ثبات مدیریتی مناسبی در وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی برخوردار بود و هیچ یک از مسئولین اقتصادی کشور جابه‌جا نشدند. تنها تغییر مهم در مسئولین اقتصادی، ادغام وزارت صنایع و معادن با وزارت بازرگانی و ادغام وزارت راه و ترابری با وزارت مسکن و شهرسازی بود. نتیجه رفتار این تیم اقتصادی را بر اساس متغیرهای اقتصادی مهم به شرح ذیل می‌توان ارزیابی کرد:

الف. رشد اقتصادی

برای محاسبه رشد اقتصادی به طور معمول از داده‌های مربوط به تولید یا هزینه ناخالص داخلی استفاده می‌شود. تولید ناخالص داخلی ارزش پولی کلیه کالاها و خدمات تولید شده توسط ساکنین یک کشور در طول یک سال است. به این دلیل که از این شاخص عموماً برای نشان دادن سطح رفاه کشور استفاده می‌شود و رشد اقتصادی که از این داده‌ها حاصل می‌شود، میزان تغییر رفاه را در کشور نشان می‌دهد، افزایش نرخ آن نشان‌دهنده افزایش رفاه جامعه است.

بانک مرکزی در سال‌های اخیر در اعلام نرخ رشد اقتصادی تاخیر قابل توجهی داشت تا اینکه در اسفند ۱۳۹۰ نرخ رشد اقتصادی سه سال اخیر را اعلام کرد. در گزارش بانک مرکزی رشد اقتصادی کشور در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به ترتیب برابر با ۰٫۸، ۳ و ۵٫۸ درصد عنوان شده است. کاهش نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۸۷ به دلیل بحران جهانی و کاهش قابل توجه قیمت نفت بود که پایین‌ترین رقم طی سال‌های اخیر بوده است. در همین شرایط، رشد اقتصادی جهان در سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ به ترتیب ۲٫۸، ۰٫۷- و ۵/۱ درصد بوده است که نشان می‌دهد به دلیل وابستگی اقتصاد کشور به منابع حاصل از صادرات نفت، روند رشد اقتصاد ایران با رشد اقتصاد جهانی ارتباط نزدیکی دارد.

در گزارش بانک مرکزی
رشد اقتصادی کشور در
سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۸
و ۱۳۸۹ به ترتیب برابر با
۰٫۸، ۳ و ۵٫۸ درصد عنوان
شده است

رشد اقتصادی ۵٫۸ درصدی کشور^۱ در سال ۸۹ با توجه به شرایط اقتصاد جهانی و اجرای طرح هدفمندسازی، رقم بسیار قابل توجهی است. این رشد اقتصادی در حالی صورت پذیرفته که کارشناسان انتظار رکود در سال ۸۹ را داشتند. بیشتر این رشد در درجه اول مربوط به رشد بخش صنایع و معادن به میزان ۹٫۳ درصد و در درجه بعد مربوط به بخش کشاورزی به میزان ۸٫۸ درصد بوده است. رشد بخش کشاورزی می‌تواند حاکی از به ثمر نشستن تلاش‌های دولت برای مکانیزه کردن بخش کشاورزی و نیز بهبود شرایط آب و هوایی در سال ۱۳۸۹ باشد. علت افزایش رشد در گروه صنایع و معادن نیز بیشتر مرهون رشد صنعت، معدن (که نفت نیز در بخش معدن وجود دارد) و به ویژه ساختمان (به دلیل اجرای طرح مسکن مهر) بوده است. آمار مربوط به رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۰ هنوز منتشر نشده است. با این حال، صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی کرده است رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۰ حدود ۲٫۵ درصد خواهد شد. از میان مهم‌ترین عواملی که می‌توانست بر رشد اقتصادی سال ۹۰ تأثیر داشته باشد می‌توان به تکمیل اجرای کامل قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی با تشویق بخش خصوصی و تعاونی و گسترش رقابت سازنده در اقتصاد کشور، بهره‌برداری از فضای آزادسازی پس از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها و نیز هدایت منابع صندوق توسعه ملی در بخش‌های تولیدی اشاره نمود که هر کدام از این اقدامات در سال ۹۰ به کندی پیش رفت.

۱. رشد اقتصادی سال ۱۳۸۹ توسط سه تن از مقامات اقتصادی اعلام شده و رقم هر کدام از مسئولین با دیگری تا حدی متفاوت است. اولین بار رئیس‌جمهور هنگام ارائه لایحه بودجه به مجلس نرخ رشد اقتصادی کشور را بدون احتساب نفت در سال ۱۳۸۹ به میزان ۷٫۳ درصد عنوان کرد. وزیر اقتصاد رشد اقتصادی را بر اساس برآورد بانک مرکزی بدون احتساب نفت ۶٫۱ درصد و با احتساب آن ۵٫۸ درصد دانست. رئیس کل بانک مرکزی هم رشد اقتصادی سال ۸۹ را بدون احتساب نفت ۵٫۵ درصد بیان کرد.

ب. نرخ بیکاری

بیکاری و تورم دو معضل اساسی یک اقتصاد هستند. بیکاری و بیکار در هر کشور به شکل خاصی تعریف می‌شود. بیکار طبق تعریف مرکز آمار ایران فردی است که ۷ روز پیش از مراجعه مامور سرشماری حداقل یک ساعت کار نکرده و دارای شغلی نیز نبوده است و همچنین در ۳۰ روز گذشته برای جستجوی کار اقدام کرده باشد و آماده به کار باشد. بیکاری یکی از تهدیدات اصلی جامعه است که دارای عوارض فرهنگی و اجتماعی گسترده‌ای بوده و امکان وقوع فساد و جرم را بالا می‌برد.

مرکز آمار ایران در دی ماه ۱۳۹۰ نتایج کلی طرح آمارگیری سال ۱۳۹۰ را اعلام کرد. این نتایج نشان داد که نرخ بیکاری در این سال ۱۳.۵ درصد بوده است. بر این اساس نرخ بیکاری سال گذشته با ۱.۶ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۸ مواجه بوده است. همچنین بر اساس نتایج این طرح، نرخ بیکاری بین زنان نسبت به مردان و در نقاط شهری نسبت به نقاط روستایی بیشتر بوده است. در سال ۸۹ نرخ مشارکت اقتصادی نسبت به سال قبل از آن ۶ دهم درصد کاهش یافته و همچنین نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله چهار درصد و نرخ بیکاری افراد ۱۵ تا ۲۹ ساله ۳.۴ درصد بیشتر شده است. البته نرخ بیکاری در نقاط شهری ۱.۸ درصد و در نقاط روستایی ۰.۸ درصد نسبت به سال ۸۸ افزایش یافته است. بر اساس نتایج منتشر شده توسط مرکز آمار ایران، مقایسه نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۹ نشان می‌دهد این نرخ از سال ۱۳۸۴ با ۱۱.۵ درصد طی یک روند نزولی به کم‌ترین رقم خود در سال ۱۳۸۷ با عدد ۱۰.۴ درصد رسیده، اما پس از آن در روندی صعودی این شاخص به عدد ۱۳.۵ درصد در سال ۱۳۸۹ رسیده است. البته این تنها رقم مقایسه نسبی بدون در نظر گرفتن شاخص‌های دیگری همچون آهنگ افزایش جمعیت بوده است. بر اساس نتایج آمارگیری سال ۸۹ همچنین نرخ بیکاری ۱۱ استان کشور تک‌رقمی شده است و از سویی استان‌های فارس، البرز، کهگیلویه و بویراحمد، ایلام و لرستان بالاترین نرخ بیکاری و استان‌های یزد، مازندران، زنجان و گلستان کم‌ترین نرخ بیکاری را داشته‌اند.

طبق گزارش چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار پاییز ۱۳۹۰ نرخ بیکاری در این زمان به ۱۱.۸ درصد رسید که کاهش ۱.۷ درصدی را نسبت به آمار سال قبل نشان می‌دهد. همچنین طبق این گزارش، بیکاری در تابستان به کم‌ترین میزان خود یعنی ۱۱.۱ درصد رسید. بررسی اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی در پاییز ۹۰ نشان می‌دهد بخش خدمات با ۴۸.۳ درصد بیش‌ترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. در مراتب بعدی بخش‌های صنعت با ۳۴.۲ و کشاورزی با ۱۷.۵ درصد قرار دارند. دولت در سال ۱۳۹۰ هدف‌گذاری ایجاد ۲.۵ میلیون شغل را اعلام نمود (که با توجه به میانگین رشد اقتصادی و نیز تعداد شغل ایجاد شده در چند سال گذشته رقم غیرمتعارفی بود) و برای این منظور در قانون بودجه سال ۱۳۹۰ از محل منابع حاصل از واگذاری سهام شرکت‌های دولتی و صندوق توسعه ملی اعتباراتی نیز پیش‌بینی کرد. اما تاکنون درباره عملکرد این منابع و میزان اشتغال ایجاد شده اطلاعاتی منتشر نشده است.

بیکار طبق تعریف مرکز آمار ایران فردی است که ۷ روز پیش از مراجعه مامور سرشماری حداقل یک ساعت کار نکرده و دارای شغلی نیز نبوده است و همچنین در ۳۰ روز گذشته برای جستجوی کار اقدام کرده باشد

ج. تورم

تورم از اوایل دهه ۱۳۵۰ همواره از معضلات اساسی کشور محسوب می‌شود. تورم به روند افزایش سطح عمومی قیمت‌ها گفته می‌شود، یعنی اگر به طور پیوسته و دائم و نه یکباره سطح قیمت اکثر کالاها افزایش یابد، تورم مستقیماً سبب کاهش درآمد و رفاه ناشی از مصرف کالاها می‌شود؛ به این دلیل که افزایش قیمت کالاها توان مصرفی افراد را کاهش می‌دهد و به اقشار کم درآمد جامعه فشار بیشتر می‌آورد. به همین جهت تورم پدیده‌ای است که از سفره افراد فقیر می‌کاهد و به سفره ثروتمندان می‌افزاید. بانک مرکزی نرخ تورم در سال ۸۸ را رقم ۱۰۸ اعلام کرد که به هدف دولت یعنی نرخ تورم تک رقمی نزدیک بود، ولی این هدف در سال ۸۹ محقق نشد و نرخ تورم به ۱۲۰۴ درصد افزایش یافت. در سال ۸۹ افزایش بهای کالاها و خدمات مصرفی نسبت به ماه‌های مشابه سال قبل در تمام ماه‌های سال (به جز اردیبهشت و خرداد) سیر صعودی داشت. کم‌ترین افزایش در خرداد ماه معادل ۸۰۳ درصد و بیش‌ترین افزایش در اسفند ماه یعنی دو ماه پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها معادل ۱۹۰۹ درصد بود. در این سال گروه‌های اصلی مؤثر بر تورم، گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و گروه بهداشت و درمان بودند و همچنین گروه بهداشت و درمان بیش‌ترین افزایش یعنی معادل ۱۹۰۹ درصد را به خود اختصاص داد. تورم در سال ۹۰ به دلیل هدفمندی یارانه‌ها بازهم نسبت به سال قبل افزایش یافت و نرخ تورم براساس متوسط قیمت‌های دوازده ماهه منتهی به آذر ماه ۱۳۹۰ نسبت به دوازده ماهه منتهی به آذر ماه سال ۱۳۸۹ به ۲۰۰۶ درصد رسید. تورم نقطه‌ای نیز که بر اساس قیمت‌های آذر ماه ۹۰ نسبت به آذر ماه ۸۹ اندازه‌گیری می‌شود، معادل ۲۲۰۴ درصد بوده است. این شرایط نشان می‌دهد که نرخ تورم در ماه‌های پایانی سال حالت فزاینده دارد. در نه ماهه ابتدای سال ۹۰ تأثیرگذارترین گروه‌ها در افزایش تورم در بین گروه‌های اصلی را گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها با ۲۴۰۶ درصد و گروه حمل و نقل با ۳۳۰۱ به خود اختصاص دادند. از مهم‌ترین علل تورم در سال ۱۳۹۰ می‌توان به اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و افزایش مستقیم قیمت کالاها، مشمول قانون هدفمندی و افزایش غیرمستقیم سایر قیمت‌ها، همچنین افزایش نقدینگی از ۲۹۴ هزار میلیارد تومان به ۳۲۰ هزار میلیارد تومان در شش ماهه ابتدای سال ۱۳۹۰ اشاره کرد. استقراض از بانک مرکزی برای پرداخت یارانه‌های نقدی و نیز استقراض بانک مسکن از بانک مرکزی برای اجرای طرح مسکن مهر از عوامل گسترش نقدینگی در سال ۹۰ محسوب می‌شود. علاوه بر این عوامل، افزایش نرخ ارز و در نتیجه بالارفتن قیمت کالاهای وارداتی در سه ماهه آخر سال نیز موجب افزایش شاخص تورم شد.

د. صادرات

صادرات هر کشور یکی از شاخص‌های اصلی مرتبط با رشد اقتصادی است؛ چون افزایش صادرات می‌تواند نشان از افزایش مزیت و ظرفیت‌های یک اقتصاد و تولید بالاتر از مصرف

تورم در سال ۹۰ به دلیل هدفمندی یارانه‌ها بازهم نسبت به سال قبل افزایش یافت و نرخ تورم براساس متوسط قیمت‌های دوازده ماهه منتهی به آذر ماه ۱۳۹۰ نسبت به آذر ماه سال ۱۳۸۹ به ۲۰۰۶ درصد رسید

آن باشد. صادرات یکی از شاخص‌هایی است که توانایی رقابت اقتصاد یک کشور را با سایر اقتصادها مشخص می‌کند، البته ترکیب کالاها و خدمات صادراتی در ارزیابی و سنجش این شاخص مهم می‌باشد.

کل صادرات غیر نفتی ایران در سال ۸۹ به رقم ۲۶ میلیارد دلار رسید که نسبت به سال ۸۸ رشد ۲۱ درصدی را تجربه کرد، در این سال بیشتر اقلام صادراتی کشور به کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی و هند بود. واردات ایران نیز در سال ۸۹ بالغ بر ۵۵ میلیارد دلار بود و این رقم نسبت به سال ۸۸ افزایش ۱.۵ درصدی را نشان می‌دهد که نشان از حرکت کشور در جهت کاهش واردات است. واردات ما بیشتر از کشورهای مانند امارات متحده عربی، چین، آلمان و کره بوده است. در این سال ایران از ۱۴۰ کشور کالا وارد کرده و به ۱۶۶ کشور صادرات غیرنفتی داشته است.

طی ده ماه اول سال ۱۳۹۰ صادرات غیر نفتی کشور به رقم ۳۵ میلیارد دلار رسید که رشد ۳۱ درصدی را نسبت به ده ماه اول سال ۸۹ نشان می‌دهد و بیشتر به کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، هند، افغانستان و سنگاپور بوده است. در سال ۱۳۹۰ به ۱۶۲ کشور صادرات و از ۱۵۳ کشور واردات صورت گرفته است. مبلغ واردات در ده ماه اول ۹۰ به رقم ۵۰ میلیارد دلار رسیده است که نسبت به همین مدت در سال ۸۹ یک کاهش ۵.۷ درصدی را نشان می‌دهد. ارقام وارداتی در سال ۹۰ بیشتر از کشورهای چین، امارات متحده عربی، چین، آلمان، کره، ترکیه و سوئیس بوده است. در ده ماه اول سال ۹۰ میعانات گازی ۲۴ درصد، محصولات پتروشیمی ۳۳ درصد و سایر کالاها ۵۳ درصد ارزش کالاهای صادراتی غیر نفتی کشور را تشکیل داده‌اند.

طی ده ماه اول سال ۱۳۹۰ صادرات غیر نفتی کشور به رقم ۳۵ میلیارد دلار رسید که رشد ۳۱ درصدی را نسبت به ده ماه اول سال ۸۹ نشان می‌دهد و بیشتر به کشورهای چین، عراق، امارات متحده عربی، هند، افغانستان و سنگاپور بوده است

نگاهی به ترکیب کشورها و نیز حجم مبادلات طرف‌های مبادله با ایران حاکی از تغییراتی در این زمینه می‌باشد که امکان دارد به دلیل تحریم‌های بانکی اعمال شده در یک سال گذشته باشد. یکی از تهدیدهای تجارت خارجی کشور در سال آینده تحریم‌های جدید نفتی، پتروشیمی و بانکی آمریکا و اروپا است. همچنین آزاد شدن قیمت حامل‌های انرژی در هدفمندی یارانه‌ها در سال آینده توان رقابتی صادرات در بخش تولید کشور را در عرصه بین‌المللی کاهش می‌دهد.

چشم‌انداز سال ۱۳۹۱

از مهم‌ترین نکات درباره وضعیت کلان اقتصادی کشور، دسترسی به اطلاعات به موقع و قابل اتکا برای کارشناسان، سیاست‌گذاران و فعالان اقتصادی است. تاخیر در ارائه اطلاعات مربوط به اقتصاد کلان، تغییر روش‌های محاسبه شاخص‌ها و نیز ارائه آمارهای متفاوت مسئولین دولتی در سال‌های اخیر بر اعتماد عمومی به مسئولین در این زمینه اثرات نامطلوبی داشته است.

گرچه با توجه به شرایط موجود سیاسی و اقتصادی حاکم بر کشور و نیز منطقه خاورمیانه و همچنین تحریم‌های نفتی و بانکی اتحادیه اروپا و آمریکا امکان پیش‌بینی دقیق شاخص‌های

کلان اقتصادی کشور در سال آتی بسیار مشکل است، اما با توجه به روند تحول متغیرهای اقتصادی و نیز سیاست‌های اقتصادی دولت می‌توان برآوردی از وضعیت شاخص‌های آتی ارائه نمود. صندوق بین‌المللی پول با در نظر گرفتن تمامی این ملاحظات، متغیرهای کلان اقتصادی را برای اکثر کشورها پیش‌بینی می‌کند. این نهاد، رشد اقتصادی ایران را برای سال آینده حدود ۳.۵ درصد پیش‌بینی کرده است. در جدول ذیل نرخ رشد اقتصادی چند سال گذشته به همراه پیش‌بینی آن برای سال ۹۱ آورده شده است. این نهاد بین‌المللی رشد اقتصادی برای سال ۹۰ را نیز ۲.۵ درصد پیش‌بینی کرده بود. از عوامل مؤثر بر نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۱ می‌توان به اجرای فاز دوم قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، تحریم‌های احتمالی و نیز سرمایه‌گذاری دولت از طریق صندوق توسعه ملی، شرکت‌های دولتی و طرح‌های عمرانی اشاره کرد.

	تحقق یافته				پیش‌بینی
سال	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
نرخ رشد	۰.۸	۳	۵.۸	۲.۵	۳.۵

نرخ بیکاری توسط صندوق بین‌المللی پول برای سال ۹۱ حدود ۱۵ درصد پیش‌بینی شده است و این پیش‌بینی‌ها مطابق با انتظار و وعده‌های دولت در باب اشتغال نیست، چون دولت وعده حذف بیکاری در چند سال آینده را داده است.

	تحقق یافته				پیش‌بینی
سال	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
نرخ بیکاری	۱۰.۴	۱۱.۹	۱۳.۵	۱۵.۳	۱۵.۶

تورم نیز برای سال ۱۳۹۱ توسط صندوق ۱۲.۵ درصد برآورد شده است که با توجه به احتمال اجرای مرحله دوم هدفمندی یارانه‌ها و نیز افزایش نرخ ارز، این احتمال وجود دارد که مقدار تورم سال آینده بیشتر باشد. این نهاد در سال ۸۹ در چشم‌انداز خود از اقتصاد کشور عدد ۲۲.۵ را برای تورم سال ۹۰ قرار داده بود که منطبق با آمار بانک مرکزی (۲۱ درصد) و آمار مرکز اطلاعات آمار (۲۶) برای شاخص تورم سال ۹۰ می‌باشد. این سطح از تورم می‌تواند بر پس‌انداز، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و در نتیجه رشد اقتصادی و اشتغال‌داری آثار ناگواری باشد و قدرت خرید اقشار آسیب‌پذیر را کاهش دهد. بنابراین از میان کنترل تورم و بیکاری به نظر می‌رسد دولت باید کنترل تورم را در اولویت قرار دهد.

	تحقق یافته				پیش‌بینی
سال	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
نرخ تورم	۲۵.۴	۱۰.۸	۱۲.۴	۲۲.۵	۱۲.۵

از عوامل مؤثر بر نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۱ می‌توان به اجرای فاز دوم قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، تحریم‌های احتمالی و نیز سرمایه‌گذاری دولت از طریق صندوق توسعه ملی، شرکت‌های دولتی و طرح‌های عمرانی اشاره کرد